

LIEFDE VOOR OUD PAPIER

Hoe (katholieke) archieven een meerwaarde voor de geschiedenisles kunnen zijn

Denk aan een archief en je ziet rijen kasten vol dozen met papieren die niemand wil lezen. Het geheel wordt ook nog eens beheerd door een onbeduidende man in een stofjas. Het zijn geen plekken waar leerlingen op voorhand enthousiast van worden. Jammer, ze kunnen de geschiedenisles nog leuker en interessanter maken.

Ramses Peters is oud-redactielid van *Kleio* en archivaris van het Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen.

Rechts: Herman Schaepman. KDC, collectie afbeeldingen klein formaat, nr. 2a8424. Onder: Schaepman in de postkoets (rechts) met andere Nederlandse coryfeeën op een reclameprent van *De Amsterdammer* door Johan Braakensiek. KDC, collectie afbeeldingen klein formaat, nr. 2a21025.

Het zal sommige geschiedenisdocenten ongetwijfeld bekend zijn, maar voor mij als archivaris, nota bene van negentiende- en twintigste-eeuws Nederlands katholiek erfgoed, geldt het helemaal. Op een feestje valt het gesprek doorgaans stil, zodra ik de vraag ‘Wat voor werk doe je?’ beantwoord heb. Verder dan een onge-meend ‘Goh, wat interessant’ komt de gespreks-partner meestal niet. Maar als ik vraag op welke manier mijn gesprekspartner zijn of haar levens-verhaal documenteert en bewaart – soms ook juist niet – zie je de interesse groeien. Het is opvallend hoeveel verhalen die opgeslagen liggen in onze depots, aansluiten op de ervaringen van wie dan ook. En dat geldt zeker voor het onderwijs.

WERELDVREEMD IMAGO

Archiefinstellingen waren oorspronkelijk bastions van kennis, die werden bewaakt door strenge archivariissen, of incompetente ambtenaren. Op YouTube is een klassieke sketch van Tom Manders – bekend van zijn typetje Dorus – als archivaris te zien, die het wat wereldvreemde imago van de archivaris prachtig verbeeldt. Lang was het voor een onderzoeker een zeldzaam en te koesteren voorrecht om archiefmateriaal te raadplegen en leken de

archiefbeheerders eerder geïrriteerd dan verheugd als er documentatie werd opgevraagd. Tegenwoordig moet het ‘erfgoedveld’, zoals we tegenwoordig heten, juist de boer op met het materiaal uit de depots en is pr een onderdeel van de bedrijfsvoering geworden. Een positieve ontwikkeling die ertoe heeft geleid dat ook het (geschiedenis)onderwijs is omarmd.

Ook het Katholiek Documentatie Centrum, waar ik als archivaris werkzaam ben, is educatief materiaal voor het voortgezet onderwijs gaan ontwikkelen. Als redactielid van *Kleio* heb ik hierover enkele artikelen gepubliceerd. In 2006 ben ik begonnen met het project *Digitaal Katholiek Erfgoedhuis*. Een website speciaal bedoeld voor het voortgezet onderwijs, vol bronmateriaal en verhalen over de geschiedenis van katholieken in Nederland. Het doel is door middel van deze website jongeren meer bekend te maken met de belangrijke factor die religie, in ons geval het katholicisme, in de geschiedenis van Nederland is geweest, in het bijzonder in de negentiende en twintigste eeuw. We hebben werkvormen ontwikkeld en de bronnenwebsite www.nederlandskatholicisme.nl gelanceerd. Als beheerder van een zeer goed gedocumenteerd, maar relatief klein stukje van die grote wereld-

geschiedenis is het soms lastig maat te houden met de informatie die je het onderwijs aanbiedt. Vandaar dat ik in dit artikel zal proberen zo dicht mogelijk bij de kernbegrippen en de kenmerkende aspecten te blijven.

Het is jammer dat de verzuiling het niet heeft gered als kernbegrip of kenmerkend aspect, anders had ik bladzijden kunnen uitweiden over pareltjes uit de archieven van de KRO, *de Volkskrant*, KVP-ministerpresidenten als Jo Cals, Dries van Agt en de onlangs overleden Piet de Jong. Het is maar even dat u weet dat wij dat materiaal bewaren. Maar ook bij de kernbegrippen confessionalisme, antisemitisme, emancipatiebeweging, politieke stroming, propaganda, bezetting en vormen van massaorganisaties

hebben we veel bronmateriaal met toelichtingen die als aanvulling en verdieping op de bekende lesmethoden kunnen worden gebruikt.

BRAM ALS BOEF

Ik zal bij een aantal kernbegrippen een paar voorbeelden geven. Bij het kernbegrip confessionalisme wordt, begrijpelijk, bijna altijd een prent van Abraham Kuyper getoond. Afbeeldingen van Herman Schaepman, zijn katholieke tegenhanger, kom je niet of nauwelijks tegen. U zult begrijpen dat we van hem wat in huis hebben. Maar we hebben ►

Links: Een spotprent van Albert Hahn, getiteld *Een gehavende Abraham Kuyper. De overste over 58*. Verschenen in politiek-satirisch weekblad *De Notenkraaker*, 16 december 1911. KDC, collectie spotprenten, nr. 1505.

Rechts: Abraham Kuyper afgebeeld met een boeven-tronie. Louis Raemaekers, *Twintig opnamen uit mijn Carico-Plane* (Amsterdam 1910). KDC, collectie spotprenten, nr. 4076. Onder: Archiefdepot van het KDC in Nijmegen. Foto: Paul Koopmans.

Rechts: Affiche van grafisch ontwerper Frans Bosen voor de KRO, jaar onbekend. KDC, archief van de Algemeene Roomsche Katholieke Propaganda Club Amsterdam, inventarisnummer 200. Onder: Archiefdepot van het KDC in Nijmegen. Foto: Paul Koopmans.

ook 65 spotprenten, uit katholieke en socialistische hoek, over Abraham Kuiper. Afbeeldingen waarop 'Bram' als een boef of als een martelaar van arbeiders wordt afgebeeld, maar ook prenten waaruit een diep ontzag voor 'Abraham de geweldige' blijkt. Stuk voor stuk afbeeldingen die net iets meer achtergrond en diepgang toelaten in de les. Voor wie bij de begrippen 'confessionalisme' en 'politieke stromingen' echt de diepte in wil gaan, hebben we het sierlijke handgeschreven *Proeve van een program voor een katholieke partij* van Herman Schaepman, spotprenten over de antithese, pamfletten in het kader van de schoolstrijd, et cetera. Kernbegrip propaganda wordt onbewust vaak geassocieerd met de indoctrinatie door totalitaire systemen, terwijl het in de eerste helft van de twintigste eeuw een neutrale term was die we nu zouden aanduiden als 'marketing en communicatie'. Het archief van de *Algemeene Roomsche Katholieke Propaganda Club te Amsterdam* is online te bekijken op onze website en bevat een aantal prachtige voorbeelden van katholieke én anti-katholieke propaganda. Zo is er een affiche van de KRO waarop een ridder met zwaard en 'KRO-schild' staat afgebeeld, getiteld *Katholieken! Eenheid is macht*. De militaire symboliek is een thema dat veel gebruikt werd in het interbellum door verschillende politieke stromingen, niet alleen de radicale. Voor leerlingen kan het interessant zijn juist Nederlandse propaganda van verschillende

stromingen naast elkaar te leggen en de verschillen, maar juist ook de overeenkomsten te noteren. Het affiche zelf is een mooie aanleiding om een kleine toelichting te geven op de KRO en leerlingen het een en ander over het toch niet onbelangrijke thema verzuiling uit te leggen.

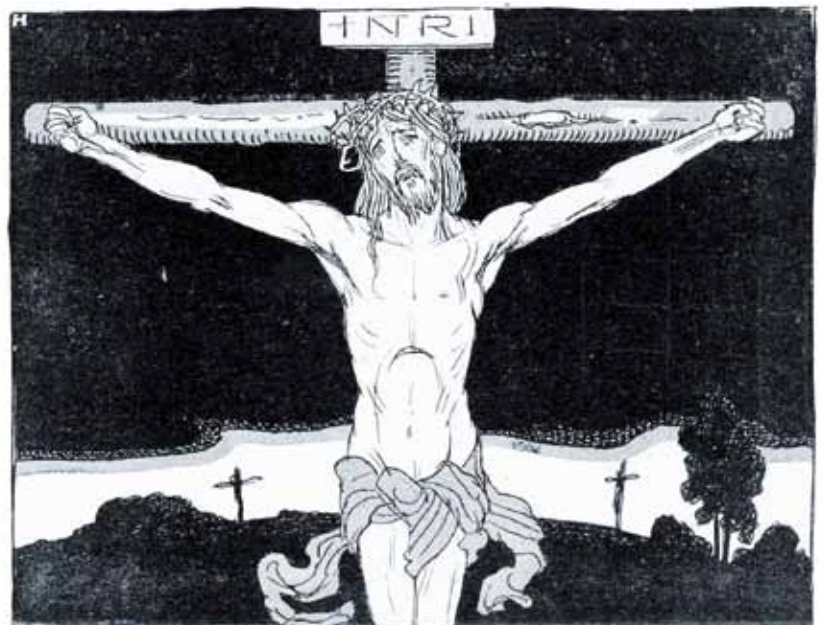

MARIETJE KESSELS

Een heel ander voorbeeld van vroeg twintigste-eeuwse propaganda is een anti-katholiek pamflet uit 1906 gericht aan de burgers van Amsterdam met de leus 'Wie is de moordenaar van Marie Kessels? Wier naakt, dood lichaam werd gevonden... in de R.K. Kerk te Tilburg'. Het pamflet is een combinatie van een opsomming van zedenmisdrijven en andere misdaden begaan door priesters en een

lijst van geschriften waarin de misdaden van de katholieke kerk zijn opgetekend. Het interessante aan het document is dat de strekking ervan ook in 2016 geschreven zou kunnen zijn. Het idee dat het verplichte celibaat leidt tot seksueel misbruik in de katholieke kerk is geen redenering die voortkomt uit de vrijere seksuele moraal van na de jaren zestig, maar bestond ook al in 1906. Docenten uit Tilburg en omgeving zijn misschien bekend met het verhaal van de moord op de elfjarige Marietje Kessels in 1900. Hoewel nooit bewezen, zijn er sterke aanwijzingen dat de pastoor van de Heilig Hart Kerk in Tilburg haar zou hebben verkracht en vermoord. In Tilburg is een monument voor Marietje Kessels opgericht, en een project gericht op de weerbaarheid van kinderen tegen mishandeling is naar haar vernoemd. Kortom, een bron waar veel verhalen bij verteld kunnen worden.

Links: Voor- en achterzijde van het pamflet getiteld *Wie is de moordenaar van Marie Kessels?*, 1906. KDC, archief van de Algemeene Roomsche Katholieke Propaganda Club Amsterdam, inventarisnummer 200. De Propaganda Club bewaarde ook anti-katholieke propaganda mede met als doel daar respons op te kunnen geven.

Antisemitisme wordt vooral in verband gebracht met het nationaalsocialisme, maar in de afgelopen decennia zijn er verschillende studies verschenen die wijzen op een inherent antisemitisme binnen de katholieke kerk. Het uitblijven van een publiek protest tegen de Jodenvervolgingen van paus Pius XII wordt ook wel toegeschreven aan de antisemitische wortels van de katholieke kerk: de Joden erkenden Christus niet als verlosser en hadden hem vermoord. De diaspora werd dan ook gezien als een straf van God voor de moord op Christus. Het KDC heeft verschillende bronnen, die uiteenlopen van sterk antisemitisch tot duidelijk filosemitisch. Om twee voorbeelden te noemen: ex-priester en fascist-leider Arnold Meijer was ronduit antisemitisch. De zaligverklarde Titus Brandsma, die vanwege zijn antinazistische opvattingen werd opgepakt en ►

Spotprent van Albert Hahn, verschenen in *De Notenkraker*, 20 september 1913. Fractie leider W.H. Nolens van de Roomsche-Katholieke Staatspartij heeft de Joodse betrokkenheid bij het socialisme geheld. Hahn ziet dat als laster jegens de Jood Jezus Christus. KDC, collectie spotprenten, nr. 3921.

in 1942 in Dachau overleed, streed tegen de Jodenvervolgung, maar tekende anderzijds de ariërverklaring en sprak ook van een 'strijd tegen Joden'. Een manier om leerlingen hun tanden te laten zetten in het bronmateriaal is door ze een rechtszaak te laten opvoeren, waarin een groep leerlingen de auteur van een bron vertegenwoordigt die wordt beschuldigd van antisemitisme. Bij beginnende geschiedenisstudenten werkte deze werkvorm erg goed.

'VOOR BEZOEKERS IS EEN TOCHT LANGS DE DUIZENDEN ARCHIEFSCHAPPEN IN HET ONDERGRONDSE DEPOT STEEVAST EEN OVERWELDIGENDE ERVARING'

Naast kernbegrippen kunnen leerlingen bij ons terecht voor praktische opdrachten. De mogelijkheden zijn eindeloos. Hier noem ik graag een variatie op het genealogisch onderzoek. Het KDC heeft van nagenoeg negentienduizend priesters een prentje met daarop een aantal biografische gegevens. Met name als u in de zuidelijke provincies lesgeeft, is de kans groot dat een aantal van uw leerlingen familie is van een van die priesters. Dat geldt in mindere mate ook voor zouaven, vrijwilligers die streden voor de onafhankelijkheid van de kerkelijke staat, waar ik eerder in *Kleio* over schreef¹. De familieband kan een motiverende ingang zijn waarmee leerlingen bredere onderwerpen als 'de invloed van priesters op de lokale gemeenschap' en 'de eenwording van Italië' kunnen bestuderen.

BRIEFWISSELING MUSSERT

Docenten die in Nijmegen en omgeving werken, maar natuurlijk ook daarbuiten, zijn van harte welkom voor een rondleiding en een historische workshop op het KDC. We kunnen rondleidingen op ieder niveau aanbieden. Doel is leerlingen te laten ervaren dat in een groot gedeelte van de twintigste eeuw het leven van veel Nederlanders doordeesemd was van het katholicisme. Dat doen we door ze kennis te laten maken met alledaagse voorwerpen die een rol speelden in het dagelijks leven van een katholiek: kruisbeelden, Mariabeelden, relikwieën, rozenkransen, gebedenboekjes, een doos met kelkjes en monstransen waarmee jongetjes pastoor konden spelen, katholieke schoolboekjes, katholieke kinderboekjes, foto's van katholieke scholen met paters en zusters voor de klas.

Daarnaast willen we leerlingen een indruk geven van de manier waarop een erfgoedinstelling werkt. Voor bezoekers is een tocht langs de duizenden archiefschappen in ons ondergronds depot stevast een overweldigende ervaring. Ook de enorme hoeveelheid werk die het beschrijven van die miljoenen pagina's papier met zich meebrengt maakt indruk. Mijn ervaring met rondleidingen aan tweedejaars geschiedenisstudenten leert dat de 'historische sensatie' waarmee wij archivariissen onze collecties plegen aan te prijzen, voor veel jongeren niet is weggelegd. Begrijpelijk, omdat zowel het voorwerp of het document dat ze te zien krijgen als de context waarin het is ontstaan, voor hen heel abstract

¹ Kleio 7, 2015

of zelfs totaal onbekend is. Maar voor u als docent is het natuurlijk een ander verhaal als u bijvoorbeeld een briefwisseling tussen Anton Mussert en de aan het fascisme gelieerde priester Wouter Lutkie te zien krijgt.

TIPJE VAN DE SLUIER

Voor historische sensaties en archiefkasten kunt u natuurlijk ook naar een erfgoedinstelling bij u in de buurt gaan, iets wat ik van harte aanbeveel. Met een beetje geluk doen u en uw leerlingen een nieuwe historische vaardigheid op: denken als een archivaris. En dat is niet: kritisch kijken naar bronnen, maar nadenken over welke vragen met welke bronnen te beantwoorden zijn. Een voorbeeld aan de hand van het archief van P.J.M Aalberse, de eerste Nederlandse minister van Arbeid. Voor een indruk van zijn dagelijks leven, lees zijn dagboeken. Wilt u weten wat hij interessant vond, bekijk de kaartenbakken van zijn bibliotheek. En wilt u weten bij wie hij zijn bril heeft gekocht dan... komt u dat niet te weten. Dat is een belangrijk gegeven waar, zo heb ik geleerd, ook geschiedenisstudenten niet bij stilstaan en waar je bij een bezoek aan een archief mee kan worden geconfronteerd. Niet alles is gedocumenteerd, niet alles is bewaard en archieven gooien ook een hoop weg. Op een geschiedfilosofische manier verwoord: 'Het gegeven dat geschiedschrijving de interpretatie van een subjectieve selectie van een subjectieve selectie van een incomplete soms incorrecte persoonlijke interpretatie van de gewezen werkelijkheid is.' In dit artikel lichtte ik een tipje van de sluier op

van de schatten die bij ons, maar zeker ook bij andere archiefinstellingen te vinden zijn. Op de website van het Katholiek Documentatie Centrum en van de VGN/Kleio is een aantal bronnen met beschrijvingen en toelichtingen geplaatst die aansluiten op de kernbegrippen en kenmerkende aspecten zoals die in de meest gebruikte methodes worden genoemd. Maar een van de belangrijkste lessen die ik de afgelopen jaren heb geleerd is dat het zo- maar ontwikkelen van educatief materiaal, zonder goed contact met geschiedenisdocenten, vaak een verspilling van tijd en geld is. Ik ben daarom juist erg benieuwd waar docenten behoefte aan hebben. Ik hoop duidelijk gemaakt te hebben dat het KDC docenten veel te bieden heeft. Ook zijn we bereid op scholen een les te verzorgen over het thema religie in de samenleving. Schroom niet contact op te nemen: r.peters@kdc.ru.nl. ■

Bij het samenstellen van dit artikel heeft de maker getracht waar mogelijk alle rechthebbenden te achterhalen. Mocht u desondanks denken rechten te kunnen doen gelden, neemt u dan contact met ons op.

RELEVANTE LINKS

- Sketch 'De archivaris' door Tom Manders: <https://youtu.be/JEDySWqlgws>.
- Het Digitaal Katholiek Erfgoedhuis: www.nederlandskatholicisme.nl.
- Educatief materiaal van het KDC: www.ru.nl/kdc/educatie/opdrachten.

